

Seto Kongressi Vanõbidõ Kogo kuuholõk

24.08.2018

Kohal olli: Hõrna Aare, Leima Aarne, Kudre Raul, Järvelille Rein, Saare Vello, Raudoja Ahto, Vabrna Jane, Kala Ingrid, Hõrna Rieka.

Külälisõ: Adamsi Jüri, Itse Urmet, Timmo Margus, Tulluse Kaja, Laenotsa Annela.

1. Jüri Adamsi ettekannõ „Kas eneseuhkuse ja identiteedi kasvuaeg Setomaal läheb sama hooga edasi?“ Kuidas edasi?“ ni arotaminõ
2. Setomaa leelokonverents 2018.

Adamsi Jüri pidi ettekandõ.

Lühkü ülestähendüse ettekandõst:

- Haldusreformi üks väheseid positiivseid arenguid on ühine Setomaa vald. Setomaal toimunud küsitlus ja selle tulemused hämmastavad, on käivitunud suur energia. Kui seda hästi suunata, siis võib palju saavutada.
- Mõtlemise selle üle, milline saab olema setode elu viiekümne aasta pärast.
- Olen käinud Setomaal 50 aastat. Muutunud on palju, näiteks seto keel. On peaaegu kadunud need, kes kirjakeelt ei valda. Seto keele hääldusbaas on liikunud eesti standardkeele poole.
- Hõrna Aarega kokkulepe, et kolm kõnelemist: Seto keele ja rahva tulevikuväljavaated (täna); Setomaa Eesti teadvuses ja kultuuris; Setomaa vaimne valitsemine.
- Sutlemiskeel muutub järjest eesti kirjakeele pärasemaks. Kasutamine väheneb. Väljaspool Setomaad elavate setode hulgas seto keel kiiresti taandumas. Enne koosolekut kõneldi sii n omavahel osalt kaht keelt paralleelselt, osalt miksiti kaht keelt.
- Seto keele väljasurumine algas massiliselt, kui tekkisid telerid (1970-ndatel), lapsed hakkasid kasvama telerite ees.
- Seto keel on muutunud prestiižseks. 1970ndatel klassiekskursioonil lapsed leppisid kokku, et Tallinnas seto keelt ei räägi. Praegu enam ei häbeneta. 1974 oli mõeldamatu, et keegi oleks üritusel kasutanud seto keelt. Nüüd norm. Ajaleht olemas. Palju setokeelseid raamatuid. Häda selles, et pole piisavalt palju abivahendeid keele mitteoskajatele. Ka seto noortele, kes hästi keelt ei oska, oleks tarvis abivahendeid.
- Keelte suremise tüübid on väga erinevad. Liivi keele väljasuremine toimunud minu silma all. Sattusin lapsena liivi keele praktikale, siis polnud töövõimelist liivikeelset rahvastikku, tulid suvitama Liivi asualale, enamikus vanemad naised.
- Püsima jäävad isoleeritud väikekeeled. Setomaa on avatud. Paremini säilivad need keeled, mida ümbritsev keel on emakeelest kauge. Kahjuks seto keel on eesti keelega sarnane.
- Kuidas määratleda keele surma? Eduard Väari ütles – kõige noorem liivlane, kes oli vanematelt õppinud keele, oli 20-aastane. Selliseid nüüd enam ei ole. Nüüd on need keeleoskajad, kes mitmetel põhjustel õppinud keele hiljem, mitte vanematelt. Arvatakse, et keel läheb emadelt lastele ja emad otsustavad keele. See on õige vaid osaliselt. Keskmine ema võtab ümbruskonna suhtluskeele ja annab selle lastele.
- Kuidas maailmas on keel säilinud olukorras, kus lihtrahvas on läinud üle muule keelele. Kõige silmapaistvam näide juudi rahvas. Heebrea keel kaotati Jeesuse ajal. Uue testamendi tolleaegsed osad ja Vana testamendi osad olid aramea keeles. Kui vanas keeles on mõni oluline

tekst (nt heebrea), siis nende tekstide õppimiseks ja õpetamiseks õpib osa inimestest keele. Eri piirkondade juutide suhtlusfunktsioon. Pühakirjatekst, mida kasutatakse teenistuses – kasutatakse pikka aega edasi. 1500 aastat läksid üle meie maa lõunasse mitu hordi (gootid)-lõid Euroopas suuri riike. Idagootide üks haru jäi Krimmi. Võtsid vastu Bütsantsi ristiusu, piibli osad tõlgiti gooti keelde. Kasutasid gooti keelt. Rahvas kaotas kõnekeele, kasutasid igapäevaselt tatari keelt. Egiptuses kopti kirik (kodus araabia keel).

- Hea, kui avaneb võimalus säilitada selliselt nagu gootidel või juutidel. Keele säilitasid koolihariduse saanud noored poisid (10% poistest), kellest kasvatati vaimulike põlvkonnad.
- Surnud keelte taaselusamine on omamoodi nähtus. Inglismaal on taaselustatud mitu väljasurnud keelt, nt korni keel (Cornwall). Ilmusid perekonnad, kes hakkasid üles kasvatama lapsi selles keeles. Uusliivlaste liikumine Riias. Peterburis uus-vadjalased.
- Mis võimalused on vana keele säilitamiseks? 1. Erakool, kus kasvatatakse järgmist põlvkonda ja antakse keeleoskust (nt juut), 2. seto keele elushoidjate-tarvitajate ühing (Vääri – kui enam ühtki liivlast pole, teeme Liivi sõprade seltsi, käime koos ja räägime omavahel liivi keelt), 3. Kohustuslik keeleõpe või lisaaine üldhariduskoolis. 4. Pühapäevakoolid, 5. Suvekoolid
- Keele juurest rahva juurde. Eesti rahvuslusele on olnud kolm suurt teoreetikut, neist kolmas Walter Rand (LR 1994 Eestlus on looming, Kanadas kirjanduslikus ajakirjas Mana avaldatud artiklid), kes II MS järel asus Saksamaale, sealt Ameerikasse, matemaatika professor. Tema olulised mõisted globaalne rahvuslik ühiskond, eestluse määr 0-100%. Tegutses ajas, kus polnud lootust, et välis- ja kodueestlased kokku saavad. Väliseestlaste uued põlvkonnad ei omandanud keelt.
- Uus mudel. 1989 – oli toimunud muudatus eestlaste hulgas, enam ei võõristatud teistsuguse päritoluga, kehvemalt eesti keelt kõnelevaid. Võimaldanud lõimumisprogrammi.
- Walter Rand: kogu maailm jaguneb kahte ossa. Need, kes Eesti suhtes ükskõiksed, nendega ei pea tegelema. Eesti rahva juhttuumik, kes valdab keel kõige paremini. Siis järjest väiksema oskuse, teadmise rühmad. Lõpuks need, kes teavad, et on Eesti päritolu, kuid ei oska kõnelda (Eestluse määr). Kui Eesti vabanes, osutus see õigeks. Saime suurt poliitilist abi neilt, kes mäletasid oma Eesti päritolu ja oma koduühiskondades pühendasid ennast.
- Setode puhul sama olukord – need, kes oskavad keelt, tegutsevad. Siis välja rännanud perekonnad, nende lapsed. Siis veel toetajad ja sõbrad ümberringi – nemad on ka olulised ja neid ei tohi unustada.
- On vaja teatud mõõtusid. Kui palju on setosid. Esimene tõsiseltvõetav arv Hurda Setukeste laulude eessõnas. 16 tuhat. Peate arvestama umbes sama arvuga praegu. Jagunevad selle järgi, kus elavad; selle järgi, kui palju end setoks peavad, kui palju oskavad keelt.
- Setodel on arvatavasti kõigist Eesti osadest üks paremaid stardipositsioone. Edukalt aastaringselt üritused. Seto rahva massiline koduskäimine pühade ajal, surnuaedades, suguvõsa kokkusaamised... Lisandunud isamaaline turism.
- Mis on ideaal – kas siht võiks olla, et iga seto päritolu inimene peaks vähemalt 2 korda aastas sattuma Setomaale? Terve hulk asju, mida tasub mõelda – noorte vabatahtlik töö, suvelaagrid. Väliseestlaste laagrid olid eestluse säilimise seisukohalt olulised.
- Inimelu kulgeb eri kohtades. Tavaline – pärast aktiivse tööelu lõppu minnakse mingisse elukohta. Kõik pensioniealised setod tagasi. Ülalpidamine läheb üle peredelt hooldusasutustele. Seto päritoluga ja patriootiliste tunnetega on üksjagu võimekaid inimesi – mida rohkem ajaloolise kodumaaga siduda, seda parem.
- Kokkuvõttes – seto rahva ja kultuuri säilimine saab olla ainult globaalne tegevus, mitte üksnes Setomaa-keskne. Keele küsimus vaja otsustada. Kõnekeele üle minemas. Säilivad keelepärased

elemendid. Vana keele säilitamine ja edasiandmine KVALITEETASEMEL järgmistele põlvkondadele, spetsiaalselt koolitada.

Arutelu:

- Vabarna Jane: Keele küsimust om ka arutadu. Egäh nulgah esmuudu. Et ei olõ üttemuudu, om hää, uma kandi kiilt opada. Ka kavvõmb kestä.
- Adams: Keele erinevusi on loomulikult. Et see aitaks püsimisele kaasa, ei ole teoreetilist kinnitust. Eesti keele ja rahvuse kujunemise kogemuses on mõistusevastane energia kulutatud ühtlustamisele. Ei pea kordama. Mati Hint ütleb: nii kaua, kui arusaamine ei lähe sassi, võib kõnelda ja kirjutada igal moel. Raamatute väljaandmisega on loodud seto kirjakeel. Mitmete väljaandjate, toimetajate, tõlkijate keele nägu.
- Vabarna Jane: Lauludes vana keel. Laulusõnade tõlkimine?
- Adams: Igasugused keelelised abivahendid on teretunud. Seto laulus on palju improvisatsioonilist. On kaks laulukultuuri. Vana. Noorte poplaulude maailmas setod tegijad nr 1, mida keegi ei osanud ette näha.
- Timmo Margus: Mille tuu kiil tekis. Vaia. Et inemise saasi arvu. Kui inämp olõi vaia, sõs kaos. Kiilt mõistma – sundmine. Seo või tuvva vastusaisu. Kuis tekitä vajadus? Võro keele – Uma Pido, tuu kohalõ kullõjid, näile saa müvvä. Kiil või eelise anda. Inglise keele opmist peetäs olulisõs. Võro Instituudi: Tan või pruuki võro kiilt... Väega pallo inemise tahtva eristüdä. Ku moodun, sõs opitas. Vabatahtlik opmine –latsiaid ja keelepessa. Üta kasvataja kõnõlõs võro kiilt, üts kiräkiilt. Mängu kaudu opp mõlõmbid kiili.
- Adams: Inglise keele pealetung on ka eesti keelele surve. Eesti keele püsimine oli üles ehitatud raamatulugemisele. 12-aastased ei loe raamatuid, asemel ingliskeelne youtube. Kuulata ja vaadata laisem kui lugeda. Uma pido – nähtus, mis lähedasem žargoonile. Sundus kuulub haritud inimese kasvatamise juurde kindlasti. Õigel ajal õige sund erakordselt oluline. Üleüldine probleem ei ole seto üritusi kaunistada setokeelse osaga. Vana keele püsimine.
- Itse Urmet: Kuidas eesti keel ja murded saksa ikke all püsima jäid? Petserimaal vene võimu alla asjaajamised.
- Adams: eripärad on olemas. Vaatamata mitmekeelsusele – saksa ülemkiht ei teinud vähematki katset eestlaste keelt muuta. Baltisakslaste käitumine erines sakslaste käitumisega muudel aladel, ka Vene käitumisest. Eestlased seletamatul põhjusel on keskendunud oma keele säilitamisele ja edasiandmisele. Saavutati ühiskondlik kokkulepe, et alamklassi liige ei pea oskama saksa keelt, aadlil reeglina oli õpetatud mitut kohalikku keelt ja suheldi. Nendest kogemustest ei näe midagi üle kanda.
- Laaneotsa Annela: Käärikul metsaülikoolis Eesti 2035 kõneles Taagepera inglise keeles: kunagi oli seto keel, kirjeldas eesti keele staatust. Kuidas sundida 12-aastane lugema raamatut? Kuidas meie saame sundida... Ei saanud enne aru probleemist, kui laps sai teismeliseks. Väikestega lihtne. Tallinna seto latsi kool – 6 aastat, juba on hilisteismelisi. Erinevaid mõtteid. Peame meelitama selle kaudu, mida tahavad teha. Proovikivi setokeelne Täheke – lapsed tahtsid teha. Aga teiste lugusid ei lugenud. Ei mõista nii hästi kõnelda, et saaksid teha. Kõnelema peavad need, kes laste jaoks olulised ja mõistavad kõnelda.
- Timmo Margus: Keelepessa – ongi sundolukord.
- Leima Aarne: Võrokeste hindäitidmine käü õnnõ läbi keele. Setodel ka muid instrumente. Kohaidentiteet. Kaos. Rõivid ei kanda. Mis on hindämäärämise instrument tulõvikun. Õigeusk, rahvakalendri?
- Adams: Ristiusk on sügavas kriisis. Usklikke on üksjagu palju. Lihtsaid lahendusi pole. Mida ajas edasi, seda keeleliselt laiemale valgub. On neid, kes on vana keele puhhtad kanda. Kui

seada kantsi üles ehitada ei suuda, siis keel kaob. Ei pea olema üles ehitatud keelele.
Kohaidentiteet oluline, sellega tuleb tegeleda. Ei tea, kui palju saab liikuda teisel pool piiri.
Mujal elevale setole peaks Setomaa saama omaseks ja tuntuks.

- Timmo Margus: Eakatele setodele seto hooldekodud. Olen teinud isale-emale maja enda juurde, aga nad ei taha tulla ära oma praegusest kodust, seal sõbrad.
- Adams: Meetoditest. Peab vaatama, mis mujal ilmas juhtunud, kas ja millest saab õppida. Ekstrapoleerimine – praegused protsessid projitseerida tulevikku. Inimesed elavad tulevaste töökohtade juures. Pooltel eestlastel kaks elukohta. Euroopa üks kodulembesemaid rahvaid. Kunagi suvekuud kõige tõisemad, nüüd kõik laiali.
- Kudre Raul: Hooldekodudes väga eakad, kuidas nooremaid tuua?
- Adams: asjad käivadki keeruliselt, noorte toomiseks vaja enne vanad tuua. Surma ootavad kroonilised haiged. Nüüd on ka teine tüüp - ostetakse vanematele hooldekodu tuba; töörealised asuvad uude kohta, müüvad oma korterid. Need arvutused pole võimatud.
- Hõrna Aare: Mi piasi kaema, koh mi olõ, kohe lää, mis vaja tetä. Om, mille pääle saia tetä, rahvaloendus näüdäs, õt keelt kõnõlõs 12 tuhat.
- Adams: Juurtega eestlaste arv kasvab, varem oli rohkem neid, kes ei teadnud oma juuri.
- Hõrna Aare: Tuleb vaadata ringi. Eestikeelsed setod, on ka venekeelsed setod.